

Recepcia Erazma Rotterdamského a uhorských erazmovcov vo *Vedomostiach* Mateja Bela*

IMRICH NAGY

Katedra histórie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Dielo *Vedomosti o novom Uhorsku* (*Notitia Hungariae novae*) osvietenského učenca Mateja Bela treba považovať nielen za výnimočné encyklopedické dielo sumarizujúce dobové poznatky z oblasti geografie, histórie a etnografie súvekeho Uhorska, ale aj za dôležitý míľnik v dejinách slovenského dejepisectva. Bel v ňom totiž aplikujúc paradigmy osvietenskej učnosti (racionalizmus a empirizmus) ukotvuje kritické uvažovanie o dejinách, ktorého dôležitou a podstatnou argumentačnou bázou sa stáva hodnoverný písomný historický prameň. Charakteristickou črtou jeho opus magnum je preto rozsiahly poznámkový aparát dokladajúci použité zdroje, literatúru a pramene, v rámci ktorého neraz skúma, porovnáva a aj koriguje pôvodné historické písomnosti. Najvyššou autoritou sa mu však stáva originálny súveký dokument, ktorý podľa možností využíva aj in extenso, aby navodil atmosféru doby a takpovediac zhmotnil jej reprezentantov. Prirodzene, jeho výber neraz podlieha subjektívnym kritériám, z ktorých na prvom mieste treba uviesť dostupnosť prameňa. Inokedy sa však za subjektivitou Belovho výberu rysuje jeho myšlienkový svet s jeho názormi a preferenciami, v ktorých sa odrážajú dobové reálie Uhorska z prvej tretiny 18. storočia.

K takýmto prameňom, ktoré Bel cituje v celom rozsahu, patrí aj niekoľko listov z korešpondencie Erazma Rotterdamského. V tomto prípade môžeme hovoriť o Belovom premyslenom zámere. Využíva ich totiž na ilustráciu myšlienkového sveta osobností, ktoré dnes považujeme za najvýznamnejších uhorských erazmovcov, hoci sám Bel tento pojem označujúci reprezentanta a šíriteľa erazmovských humanistických ideí nepoužil. Z kontextu je však zrejmé, že Mikuláša Oláha aj súrodencov Jána a Stanislava Turzovcov, lebo o nich je tu reč, za erazmovcov považoval. Tieto formulácie z Belových *Vedomostí* však treba vnímať v širšom kontexte erazmovskej recepcie

* Štúdia je výstupom z riešenia grantu VEGA 1/0835/15 *Erazmus Rotterdamský a Slovensko (distribúcia ideí zaalpského humanizmu na území Slovenska v 16. - 17. storočí)*.

v Uhorsku v predchádzajúcich storočiach, ktorý Bel pri svojom bádani zaregistroval.

Belovým zdrojom Erazmovej korešpondencie, na ktorý odkazuje aj vo svojich poznámkach, bolo jej prvé súborné vydanie, ktoré zredigovali a pripravili do tlače vo Frobenovej kníhtlačiarni v Bazileji v rokoch 1538 – 1541.¹ Prvýkrát siaha po tejto edícii pri životopise ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha, ktorý publikoval v I. zväzku svojich *Vedomostí* v rámci dejín mesta Bratislava,² keď sa po bitke pri Moháči stalo dočasným sídlom ostrihomských arcibiskupov. Mikuláš Oláh nadviazal korešpondenčný vzťah s Erazmom v roku 1530.³ Bel to odôvodňuje tým, že Oláh v tom čase zastával funkciu tajomníka Márie Uhorskej, ktorú jej vladárski bratia poverili regentstvom v Nizozemsku.⁴ Pre Oláha to malo podľa neho znamenať menej štátnických povinností a viac času na humanistické štúdiá, ktoré využil na priateľské kontakty s ďalšími humanistami, najmä však s Erazmom Rotterdamským.⁵ Dnes poznáme 31 listov z ich vzájomného korešpondenčného

¹ *Des. Erasmi Roterodami Epistolarum Opus complectens universas quotquot ipse autor unquam evulgavit, aut evulgatas voluit, quibus praeter novas aliquot additae sunt et praefationes, quas in diversos omnis generis scriptores non paucas idem conscripsit.* Basileae : Ex Officina Frobeniana, Anno M. D. XXXVIII., [12], 1213, [3] s.

² Oláhov životopis je obsahom § IV. - § IX. z 6. článku 5. kapitoly dejín mesta Bratislava. BELIUS, Matthias: *Notitia Hungariae novae historico geographica divisa in partes quatuor, quarum prima Hungariam Cis-Danubianam, altera Trans-Danubianam, tertia Cis-Tibiscanam, quarta Trans-Tibiscanam universim XLVIII. comitatibus designatam expromit. Regionis situs, terminos, montes, campos, fluvios, lacus, thermas, coeli, solique ingenium, naturae munera et prodigia, incolas variarum gentium atque harum mores, provinciarum magistratus, illustres familias, urbes, arces, oppida et vicus propemodum omnes, singulorum praeterea ortus et incrementa, belli pacisque conversiones et praesentem habitum fide optima, adcuratione summa explicat. Opus hucusque desideratum et in commune utile sacratissimis auspiciis Caroli VI. caesaris et regis indulgentissimi elaboravit Matthias Bel. Accedunt Samuelis Mikovinii mappae singulorum comitatum methodo astronomico-geometrica concinnatae. Tomus primus.* Viennae Austriae : Impensis Paulli Straubii Bibliopolae; Typis Johannis Petri van Ghelen, Typographi Caesarei, Anno MDCCXXXV. [=1735], s. 472-485.

³ Bližšie k vývoju vzťahu medzi oboma humanistami viď kapitolu „Mikuláš Oláh a Erazmus Rotterdamský – osudy jedného nenaplneného priateľstva“ In: NAGY, Imrich: *Erazmus Rotterdamský a jeho svet (Úvahy o dobe, človeku a spoločnosti 16. storočia)*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, s. 138-150.

⁴ Vid' našu štúdiu: NAGY, Imrich: Mikuláš Oláh v službách kráľovnej Márie. In: KLÍMEKOVÁ, Agáta – AUGUSTÍNOVÁ, Eva (eds.): *Ján Jessenius. Slováci na panovníckych dvoroch*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 184-197.

⁵ BELIUS, M.: *Notitia Hungariae novae I.*, s. 475.

vzťahu, ktorý trval do roku 1534.⁶ V Belom použitej edícii Erazmovej korešpondencie sa však nachádzali iba dva Erazmove listy („Extant Erasmi geminae litterae“).⁷ Bel sa ich rozhodol odcitovať v plnom znení, pretože z nich vyžaruje Erazmova dobrá mienka o Oláhovi, ale tiež preto, že boli v uhorskom prostredí takmer neznáme.⁸

Prvý z nich je datovaný 7. júla 1530 vo Freiburgu. Bel ho prepísal, ak opomenieme pravopisné odchýlky, bez akejkoľvek zmeny.⁹ Dnes už vieme, ale z obsahu to bolo zrejmé aj Belovi, že to bola vlastne Erazmova odpoveď na Oláhovu výzvu k nadviazaniu korešpondenčného vzťahu. Erazmus súhlasil a súčasne prejavil záujem aj o nadviazanie kontaktov s kráľovnou Máriou.¹⁰ Druhý obširnejší Erazmov list Oláhovi je datovaný o tri mesiace neskôr, 7. októbra 1530 vo Freiburgu. Belov prepis¹¹ sa vyznačuje niekoľkými drobnými odchýlkami v slovoslede, ktorý môžeme chápať ako adaptáciu Erazmovej humanistickej latinčiny Belovým barokovým zásadám vetnej konštrukcie.¹² Tiež v spojení „reperiuntur adhuc aliquot ingenia“ u Bela chýba neurčité zámeno (aliquot = niekoľko). Erazmus v tomto liste celkom intímne definuje, čo pre neho znamená pravý priateľ. Za takého považuje aj Oláha, ktorý navyše ako osobný tajomník kráľovnej Márie mu sprostredkúva bezprostredný kontakt na habsburskú panovnícku rodinu. Pre Bela je to dôkaz duševného súzvuku

⁶ Dostupné sú nám v rámci edície korešpondencie Mikuláša Oláha (IPOLYI, Arnold (ed.): *Oláh Miklós, II. Lajos és Mária királyné titkára, utóbb Magyar. Orsz. Cancellár, Esztergomi Érsek-Primás és Kir. Helytartó Levelezése*. Budapest : A M. T. Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1875), ako aj edície korešpondencie Erazma Rotterdamského (ALLEN, Percy Stafford (ed.): *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*. Tom. I – XII. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1906 – 1958). Vo výstižnom slovenskom preklade publikoval 29 listov z uvedenej korešpondencie Daniel Škoviera v rámci antológie: *Latinský humanizmus*. Ed. Daniel ŠKOVIERA. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2008, s. 72-119.

⁷ BELIUS, M.: *Notitia Hungariae novae I.*, s. 475.

⁸ BELIUS, M.: *Notitia Hungariae novae I.*, s. 475.

⁹ Porovnaj pôvodnú edíciu Erazmovej korešpondencie: *Des. Erasmi Roterodami Epistolarum Opus complectens...*, s. 994.

¹⁰ BELIUS, M.: *Notitia Hungariae novae I.*, s. 476. Slovenský preklad vid': *Latinský humanizmus*, s. 73-74.

¹¹ BELIUS, M.: *Notitia Hungariae novae I.*, s. 476-477.

¹² Erazmus: „Penitius impressum est animo meo“ – Bel: „Penitius est impressum animo meo“. Erazmus: „perquam grata tamen fuit“ – Bel: „perquam grata fuit tamen“. Erazmus: „Hic est ille meus Holahus“ – Bel: „Hic est meus ille Holahus“. Erazmus: „vitae consuetudinem nobis invidere fata“ – Bel: „vitae consuetudinem invidere nobis fata“.

a spriaznenosti týchto dvoch humanistov.¹³

Posledný list z ich korešpondencie, ktorý je nám dnes známy, adresoval Erazmovi Oláh 25. júna 1534 z Bruselu.¹⁴ Tento list má charakter rozlúčky, keďže v ňom jeho pisateľ naznačuje, že sa rozhodol, hneď ako mu to politická a bezpečnostná situácia v Uhorsku umožní, odísť zo služieb kráľovnej Márie a vrátiť sa do svojej vlasti. Absencia prameňov o ďalších kontaktoch medzi Oláhom a Erazmom neprotirečí so záverom, že Oláh ostal aj naďalej nadšeným prívržencom myšlienok erazmovského humanizmu. Vidí to tak aj Bel, pričom argumentuje Oláhovým žiaľom,¹⁵ ktorý prejavil, keď sa dozvedel o Erazmovej smrti. Na dôkaz cituje Oláhovo smútočné dvojveršie, ktoré vo svojom *Stručnom výklade dejín Uhorska* publikoval Samuel Timon. Pri opise udalostí roku 1536 totiž tento uviedol, že v tom roku umrel aj Erazmus Rotterdamský (+12. 7. 1536), ktorému viacerí uhorskí vzdelanci kondolovali smútočnými veršami.¹⁶

Po Erazmovej korešpondencii Bel znovu siahol vo *Vedomostiach o Oravskej stolici* pri rozprave o rode Turzovcov, ktorú na úrovni samostatnej vedeckej práce včlenil do kapitoly o Oravskom hrade. Urobil tak v prípade biografii dvoch reprezentantov tohto významného šľachtického rodu, súrodencov Jána a Stanislava, ktorí zastávali vysoké posty v cirkevnej hierarchii – prvý bol vratislavským, druhý olomouckým biskupom.¹⁷ Oboch dnes považujeme za erazmovcov, t. j. za zástancov a šíriteľov myšlienok Erazma Rotterdamského v strednej Európe. U Bela však tento aspekt rovnako ako v prípade Mikuláša Oláha nie je priamo čitateľný.

¹³ Doslova píše: „Ista inter Oláhum et Erasmum animorum fuit coniunctio“. BELIUS, M.: *Notitia Hungariae novae I.*, s. 477.

¹⁴ IPOLYI: *Oláh Miklós...*, s. 509; ALLEN, XI, s. 10-11; porov. Škovierov preklad: *Latinský humanizmus...*, s. 118-119.

¹⁵ Belovými slovami: „ex luctu Nicolai conicias, quem Erasmo fatis concedenti impendit“. BELIUS, M.: *Notitia Hungariae novae I.*, s. 477.

¹⁶ TIMON, Samuel: *Brevis commentarius rerum in Hungaria, Croatia et Transilvania etc. ab anno M.D.XXVI. ad annum M.D.LXIV. gestarum, post Nicolaum Istvanffium, ceterosque historicos scriptus*. Tyrnaviae : Typis Academicis, Anno M.D.CC.XVIII. Mense Iunio, Die 2., s. 52.

¹⁷ Dodajme, že dnes vieme aj o jednom liste Erazma adresovanom 30. apríla 1525 Alexejovi Turzovi. Tento list však pôvodné bazilejské vydanie Erazmovej korešpondencie neobsahovalo, a tak o ňom nevedel ani Bel. Išlo vlastne o dedikačný list publikovaný ako úvod k Erazmovým prekladom dvoch krátkych Plutarchových pojednaní (*De non irascendo* a *De curiositate*). ALLEN, VI, s. 70-72.

Ukážky z ich vzájomnej korešpondencie využíva prvoplánovo na dokázanie váženosti a učenosti oboch súrodencov. Uctil si ich totiž Erazmus, ktorý aj s odstupom dvoch storočí ostáva pre Bela veľaváženou a nespochybniteľnou autoritou, ako svedčia výrazy, ktorými ho uvádza: „vynikajúci muž, ktorý sa nepotreboval zaliečať“ či „veľký to človek“.

V Belom používanej frobenovskej edícii sa nachádzajú 3 listy z korešpondencie medzi Erazmom a vrtislavským biskupom Jánom Turzom, ktoré Bel doslovne prevzal a odcitoval (Erazmov list J. Turzovi z 20. 4. 1519; list J. Turza Erazmovi z 1. 12. 1519; a napokon list Erazma J. Turzovi z 31. 8. 1520). Chýbal tam však pôvodný list J. Turza z 20. júna 1518, ktorého znenie sa objavilo až neskôr.¹⁸ A tak Bel môže iba konštatovať: „Kiež by sa zachoval list, ktorým Ján ako prvý podnietil Erazma k tejto výmene listov.“ Tento Belom postrádaný Turzov list bol vlastne výzvou k nadviazaniu korešpondenčného priateľstva, pričom sa odvolával na spoločných známych – Jakuba Pisona (Turzo ho nesprávne uvádza pod menom Iohannes Piso) a Gašpara Ursina Velia. Erazmova sláva a autorita v tých časoch kulminovala, preto niet divu, že sa v jeho korešpondencii stretávame s celým radom takýchto výziev k nadviazaniu priateľských kontaktov. Erazmus mnohé z nich nechal bez odpovede, náklonnosť vrtislavského biskupa si však nenechal ujsť. A tak celá korešpondencia s Jánom Turzom má charakter vzájomného lichotenia – takpovediac *captatio benevolentiae*, ktoré je z Turzovej strany obohatené aj o osobné dary (presýpacie hodiny, kožušinovú čiapku a štyri úlomky zlata, z ktorých sa jeden ukáže byť antickou mincou). Sľubne sa rozvíjajúce priateľstvo však náhle prerušuje biskupova predčasná smrť v roku 1520. Bel v prípade tejto korešpondencie nijako nezasahoval do textu a prevzal ho v doslovnom znení. Jedinou badateľnou zámernou odchýlkou je pravopis Turzovho mena. Kým v pôvodnej edícii korešpondencie z roku 1538 ho nachádzame v podobe „Turzo“, Bel ho upravil na tvar „Thurzo“.

Podobný charakter má aj korešpondencia olomouckého biskupa Stanislava Turzu s Erazmom. Opäť je to biskup zo Strednej Európy, ktorý sa uchádza o priateľstvo s veľkým humanistom, ktorého dielo pozná a obdivuje. Katalyzátorom Erazmovej vrúcnej reakcie je práve fakt, že ide

¹⁸ Jeho textovo-kritické vydanie máme dnes k dispozícii v Allenovom korpuse Erazmovej korešpondencie (list č. 850): ALLEN, III, s. 343-345.

o mladšieho brata vratislavského biskupa Jána, takže môže plynulo nadviazať na prerušenú korešpondenciu. Prvotné nadšenie prerastá do vzájomného rešpektu a uznania, ktorého vyjadrením je aj zachovaný súbor 7 listov z Allenovej edície, ktorý sa datuje do rokov 1521 – 1532 a obsahuje 5 listov Erazma (z toho 2 sú dedikácie) a 2 Turzove odpovede. V pôvodnej Frobenovej edícii sa z nich nachádzalo šesť – absentoval tam Erazmov list Turzovi datovaný 13. februára 1532 vo Freiburgu, ktorý bol vlastne dedikáciou k jeho *Výkladu 38. žalmu (Ennaratio psalmi trigesimi octavi)*. Bazilej, 1532). Bel si z týchto šiestich listov, ktoré mu boli známe, prevzal do svojich *Vedomostí* iba dva listy, ktoré sprevádzajú zrod ich korešpondenčného vzťahu a vzájomnej náklonnosti. Prvým je list Erazma z 21. novembra 1521,¹⁹ ktorým s neskrývanou ochotou a vrúcnosťou odpovedá na Turzovu výzvu nadviazať korešpondenčné priateľstvo, ako to mali humanisti vo zvyku. Chýba nám teda pôvodný Turzov list, ktorý sa nezachoval a jeho obsah naznačujú iba Erazmove formulácie. Na ukážku Turzovej epistulografie preto Bel pripája jeho odpoveď²⁰ na predchádzajúci Erazmov list. Turzo v ňom vyjadruje svoje nadšenie z Erazmovej náklonnosti. Spomína aj spoločného priateľa – nemeckého humanistu, básnika a historika pôvodom zo Sliezska Gašpara Ursina Vellia, ktorý medzi nimi sprostredkoval prvotný kontakt. Súčasne sa zaprisaháva, že bol, je a aj ostane oddaným erazmovcom a na vyjadrenie svojej vďaky pripája dar v podobe štyroch antických mincí. Bel tieto dva listy uvádza opätovne v úplnom znení a v identickej podobe, ako boli publikované vo Frobenovej edícii. Jediným rozdielom je podobne ako v prípade korešpondencie biskupa Jána podoba mena Turzo (Erazmus/Froben), resp. Thurzo (Bel).

Hlavným zámerom Bela pri odcitovaní týchto listov bola snaha vyzdvihnúť význam a ohlas Erazmových korešpondentov a tým podčiarknuť veľkosť týchto historických postáv spätých s dejinami Uhorska. Z tejto premisy však vyplýva tiež veľkosť ohlasu a recepcia Erazma Rotterdamského v Uhorsku pretrvávajúca ešte aj na začiatku 18. storočia. Zdá sa však, že edície Erazmových listov neboli bežnou súčasťou uhorských súkromných či inštitucionálnych knižníc. Týmto dôvodom totiž argumentuje ich včlenenie do textu svojich *Vedomostí*: („Adscripsisse

¹⁹ List č. 1242 v Allenovej textovo-kritickej edícii. ALLEN, IV, s. 41-42.

²⁰ Turzovu odpoveď je datovaná 10. apríla 1522 (list č. 1272 v Allenovej edícii). ALLEN, IV, s. 598-602.

utramque eo minus piget, quo sunt in popularibus nostris pauciores, qui eas lecturi essent.“)²¹ Tento Belov argument čiastočne platí dodnes, keďže slovenské edície Erazmových diel, nevraviac o korešpondencii, sú ešte stále ojedinelou záležitosťou. Ako sme už uviedli vyššie, z Belom citovaných listov z Erazmovej korešpondencie disponujeme Škovierovým výstižným prekladom listov, ktoré si Erasmus vymenil s Mikulášom Oláhom.²² Ani Belom citované Erazmove listy s bratmi Turzovcami nie sú v slovenskom prostredí neznáme. Prvýkrát ich publikoval v rámci svojho prekladu Belovej Oravskej stolice literárny historik Jozef Minárik.²³ Prekladateľ však v tomto prípade nezvládol úlohu interpretátora dobového textu a zotrval v polohe doslovného tlmočníka, čo v prípade latinských humanistických textov môže viesť k ich znejasneniu, ba až k čiastočnej významovej dezinterpretácii. Žiaľ, tri listy z nich (z korešpondencie Erazma s vratislavským biskupom Jánom) nekriticky (vedno s interpretačnými lapsusmi a významovými dezinterpretáciami) prevzali aj editori jedinečnej slovenskej pramennej edície *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*.²⁴

Rozhodli sme sa preto vrátiť k pôvodnému Belovmu, resp. Erazmovmu textu a ponúknuť nový preklad.²⁵ Pri jeho edovaní sme zotrvali pri vonkajších znakoch a forme Belovho originálneho textu s jediným rozdielom, Belove poznámky (v texte označené malými písmenami abecedy) sme zaradili na koniec textu. Pôvodné Belove marginálie sme včlenili do odsekov a zvýraznili ich tučným typom písma. Text sprevádzame podrobným komentárom vo forme poznámok pod čiarou, v ktorých približujeme historický, resp. filologický kontext.

²¹ BELIUS, M.: *Notitia Hungariae novae I.*, s. 475.

²² Vid' poznámku č. 6.

²³ BEL, Matej: *Oravská stolica*. Preklad z latinčiny, úvod a vysvetlivky Jozef Minárik. Liptovský Mikuláš: Tranoscus, 2001.

²⁴ *Pod osmanskou hrozbou : osudy Slovenska od Albrechta Habsburského do tragickej bitky pri Moháči v roku 1526 s prihliadnutím na začiatky renesancie v čase vlády Mateja Korvína*. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI*. Ed. Pavel Dvořák et al. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2004, s. 286-291.

²⁵ Pri preklade sme vychádzali z modernej textovo-kritickej edície Belových *Vedomostí Oravskej stolice*. BELIUS, Matthias: *Comitatus Arvensis. Textum recensuerunt notisque instruxerunt Ladislav GLÜCK, Zoltanus GÓZSY, Georgius TÓTH. Praefatus est Gregorius TÓTH*. In: BELIUS, Matthias: *Notitia Hungariae Novae Historico Geographica. Comitatum Ineditorum Pars Primus*. Budapestini: Sumptibus Instituti Historici Academiae Scientiarum Hungaricae ac Archivi Hungariae Regnicolaris, Anno MMXI. [=2011], s. 56-146.

Edícia prameňa

BEL, Matej: *Vedomosti o Oravskej stolici*, II. časť špeciálna, I. oddiel, I. stať, O Oravskom hrade v dolnom slúžnovskom okrese, §. XIV.²⁶

§. XIV.

Bol v písomnom styku s Erazmom. Ak by si náhodou uveril týmto básnikovým slovám, pamätaj, že títo radšej prehávajú, ako hovoria pravdu. Veď sa aj zrodili na to, aby robili veci veľkolepejšími, než akými sa v skutočnosti zdajú. Preto tu teraz prenecháme priestor listom, ktoré si s naším Turzom vymenil Erazmus Rotterdamský, vynikajúci muž, ktorý sa nepotreboval zaliečať: nech dosvedčia Erazmovu mienku i Jánovu výrečnosť.

Ukážka listu Rotterdamského adresovaného Jánovi. Takto odpovedal Rotterdamský na biskupovu výzvu:²⁷ *Ctihodný otec biskup, Tvoj list, ktorý je prejavom ušľachtilosti ducha, vzdelanosti, výrečnosti aj humanistickej učenosti, jednoznačne považujem za hoden toho, aby zvestoval slávu Tvojho mena. Pri vyjadreniach o mojej sláve však preháňa. A tak veľa nechýbalo a svojou kvetnatosťou by ma bol odstrašil od odpovede. Ale povedal som si, že radšej utrpím škodu na povesti, než aby som sa javil nezdvorilým. Bol by som však úplný neokrôchanec, keby som zostal dlžen odpovede, ku ktorej ma vyzval taký veľkolepý list takého významného biskupa. Už chýba iba to, aby ma zalial pocit hanby, že som podľahol mladším a bujaro sa teším a chvastám, ako sa náš vek zbavil dávnej barskej hrubosti a šťastlivo znovu rozkvitol v tých najlepších vedách. Z tejto chvály si nárokuje iba v prípade, ak naše spisy²⁷ niekoho priviedli k lepšiemu vzdelaniu.²⁸ A nemysli si, že pripustím chvály, ktorými ma zahrňuješ síce úprimne, ale zato neoprávnene. Pokiaľ už ide o to, nie je žiadnou novinkou, že sa aj medzi Uhrami nájdú ľudia nadaní výnimočným duchom. Veď Janus Pannonius²⁹ si v básnickom umení vyslúžil toľko chvály, že mu aj Itália sama od seba*

²⁶ BELIUS, M.: *Comitatus Arvensis...*, s. 97-100.

²⁷ Erazmus tu používa termín „lucubrationes“, čo doslova možno vyjadriť ako „prebdené noci“. Pod týmto termínom však vydával súbory viacerých svojich prác (napr. *D. Erasmi Roterodami viri undecunq̄ue doctissimi Lucubrationes, quarum Index positus est facie sequenti*. In *Libera Argentina* : Apud Mathiam Schurerium, Mense Iunio, Anno M. D. XVI.)

²⁸ Erazmus tu spojením („ad meliora studia“) odkazuje na svoj vlastný termín „bonae litterae“, t. j. „dobrú vzdelanosť“, ktorá zahrňovala aj učenie antického sveta.

²⁹ Janus Pannonius z Čazmy (1434 – 1474) – humanistický básnik, kancelár Mateja Korvína a

vzdala úctu.³⁰ A spomienka na Jakuba Pisona,³¹ ktorého mi pripomínaš, je taká milá, ako boli milé rozhovory, ktoré som s ním onehdy viedol v Ríme: čo už môže človeka viac poučiť či povzniesť na duchu? Vášmu vznešenému kráľovi teda ja blahoželám skôr k tomuto vychovávateľovi ako k samému kráľovstvu. Aj tu sa našli takí, ktorí by ma boli chceli ustanoviť za vychovávateľa princa Ferdinanda.³² Tento mladík má pritom mimoriadne vznešený charakter, je neuveriteľne učenlivý, priam stvorený k šľachetným a udatným činom a navyše dokáže očariť aj svojou mravnou zásadovosťou. Ale boli tu isté dôvody, pre ktoré som sa nechcel pripútať ku kráľovskému dvoru.³³ On však napriek tomu (ako mi sám

päťkostolský biskup. Jeho najznámejším básnickým dielom je *Laus Pannoniae* (Chvála Panónie) z roku 1465. V roku 1471 sa vedno so svojim strýkom, ostrihomským arcibiskupom Jánom Vitézom zo Sredny zapojil do sprisahania proti Matejovi Korvínovi, čo ich napokon stálo aj život.

³⁰ V Erazmovom liste je tu spojenie „porrigere herbam“, t. j. „ponúknuť trávu“. Tento frazeologizmus však Erasmus vo svojej zbierke prísloví a sentencií (*Adag.* 2417) vysvetľuje ako prejav pokory porazeného a uznania autority voči víťazovi. ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chiliarum tertia*, edd. Felix Heinemann et Emanuel Kienzle. *Centuriae tertiae Adagium prium* ed. Silvana Seidel Menchi. Pars prior. In: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata. Ordinis secundi tomus quintus*. Amsterdam – Oxford : North-Holland publishing company, 1981, s. 304.

³¹ Jakub Piso (+1527) – humanistický básnik, právnik, vyslanec pápeža, uhorských kráľov a vychovávateľ Ľudovíta II. S Erazmom, ako to ten sám naznačuje, sa zoznámil v Ríme (Erasmus sa tam zdržiaval v roku 1509). To ho kvalifikuje na prvého a najstaršieho Erazmovho priateľa z Uhorska. Vychovávateľom nastávajúceho uhorského kráľa Ľudovíta II. sa Piso stal na základe odporúčania poľského kráľa Žigmunda Jagelovského. Je zrejmé, že vo svojich pedagogických zásadách sa riadil Erazmovým manuálom na výchovu vladára – *Institutio principis Christiani*. Keď sa Ľudovít oženil so 16-ročnou Máriou, sestrou Karola V. a Ferdinanda, Piso ich začal vzdelávať oboch. V roku 1522 už Piso informuje Erazma, že mladý Ľudovít si hlboko váži Erazmove názory, že tento rešpekt zdieľa aj jeho žena – kráľovná Mária Habsburská a že Erazmov list adresovaný Pisonovi bol prijatý s veľkým entuziazmom celým dvorom. TRENCSENYI – WALDAPFEL, Imre: *Érasme en Hongrie : Les efforts politiques d'Érasme en Hongrie*. Tirage à part de la „Nouvelle Revue de Hongrie“ (septembre 1942). Budapest : Société de la Nouvelle Revue de Hongrie, 1942, s. 3.

³² Ferdinand Habsburský (1503 – 1564) – od roku 1526 český a uhorský kráľ (Ferdinand I.) a od roku 1531 cisár Svätej ríše rímskej. Erazma k zaujatiu miesta Ferdinandovho učiteľa vyzval Ferdinandov osobný lekár Juan de la Parra. Erasmus však túto výzvu v roku 1519 odmietol a miesto seba do tejto pozície odporučil španielskeho humanistu a svojho dobrého priateľa Juana Luisa Vivesa. ALLEN, III, s. 491-493.

³³ Dôvodom Erazmovho odmietnutia bola bezpochyby jeho obava pred stratou svojho nezávislého postavenia. Na druhej strane už o niekoľko rokov bude prejavovať voči Ferdinandovi veľkú náklonnosť za to, že na jeho pleciach sa ocitne ťarcha protitureckej obrany.

oznámil) ani na chvíľu neodložil z rúk moju knižku o *Výchove vladára*.³⁴ Keď čítam Veliovu báseň,³⁵ ktorá sa ku mne nedávno dostala, zdá sa mi, ako by som počúval Lucanovu chváloreč.³⁶ Je stvorený na to, aby ospieval veľkých kráľov, nie Erazma. Som obyčajný človečik a naozaj Ti nestojím za to, aby si, ako píšeš, meral sem cestu osem dní, len aby si ma uvidel. Lebo veľmi dobre viem, že aj Teba by mrzela táto cesta a aj môjmu dobrému menu by som v Tvojich očiach uštedril nie bezvýznamnú ujmu. Ak aj jestvuje niečo, čo si treba z Erazma pozrieť, ty si to už videl v mojich knižkách. Napokon ja nie som nijaký Livius³⁷ a ani Ty nie si onen muž z ďalekého Cádizu.³⁸ A Ty ešte k tomu chystáš aj nejaký dar? Vari tento list, ktorým si mi vyložil na dľaň svoje srdce, nie je tým najkrajším darom? Celkom iste si mi nemohol poskytnúť vzácnejší dôkaz ako ten, že Tvojej výsosti nepadlo zaťažko vlastnoručne napísať taký dlhý list. Maj sa dobre. V Lovani, 20. apríla 1519. Celý tento list vyznieva ako chvála nielen Turza, ale aj Uhrov, najmä Pisona (ktorého Maďari volajú tuším *Jakab Posony*).³⁹ Kiež by sa zachoval

³⁴ *Institutio principis Christiani* (1516) Erazmus napísal ako radca princa Karola Habsburského (neskoršieho cisára Karola V.), ktorému ju aj venoval. K druhému vydaniu knihy v roku 1518 už pripojil dedikáciu pod názvom *Libellus de Principe ad Ferdinandum Caroli fratrem* (*Knižka o Vladárovi pre Ferdinanda, Karolovho brata*), z ktorej vyplýva, že aktualizovaným adresátom jeho rád budúceho vladárovi sa stal práve zmieňovaný mladý princ Ferdinand.

³⁵ Gašpar Ursinus Velius nadviazal s Erazmom kontakt listom z 20. júna 1518, v ktorom ho vyzval k priateľstvu. Tu zmieňovanú báseň, ktorou oslávil Erazma, poslal Velius najskôr práve J. Turzovi. ALLEN, III, s. 345-346.

³⁶ Marcus Annaeus Lucanus (39 – 65) – talentovaný mladý básnik z raného principátu. V roku 60 sa mu podarilo získať priazeň cisára Nerona oslavnou básňou zloženou na jeho počesť. Práve na toto smeruje Erazmova narážka.

³⁷ Titus Livius (59 pred Kr. – 17 po Kr.) – slávny rímsky dejepisec, autor diela *Ab urbe condita* (*Dejiny od založenia Mesta*).

³⁸ Mesto Cádiz v Španielsku založili Kartáginci, po začlenení do svojho impéria si tam Rimanovia založili kolóniu Augusta Urbs Iulia Gaditana, ktorá bola jednou z najvzdialenejších od centra ríše. Podľa Plinia ml. (*Epist. II, 3*) sa raz jeden muž z mesta Gades vydal do Ríma, aby uvidel Tita Livia, o ktorého sláve toľko počul a hneď ako ho zazrel, vrátil sa domov. Lebo aj takéto letmé stretnutie s výnimočnou osobou stojí vzdelanému človeku za akúkoľvek vynaloženú námahu. PLINIUS, C. Caecilius Secundus: *Epistularum libri novem – epistularum ad Traianum liber panegyricus*. Ex recensione Henrici Keilii. Accedit index nominum cum rerum enarratione auctore Theodoro Mommsen. Lipsiae : In aedibus B. G. Teubneri, MDCCCLXX, s. 35. Tento príklad medzi ďalšími spomína vo svojom liste Paulinovi (*Epist. LIII*) aj Hieronymus. HIERONYMUS, Eusebius: *Epistolae secundum ordinem temporum ad amussim digestae et in quatuor classes distributae*. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus XXII*. Parisiis, 1845, s. 541.

³⁹ Latinský variant pomenovania Bratislavy je doložený v prameňoch popri podobe Posonium aj v tvare Pisonium, a pre túto analógiu s menom Jakuba Pisona ho Bel nesprávne

list, ktorým Ján ako prvý podnietil *Erazma* k tejto výmene listov. Túto stratu však nahradíme príslušnou *Turzovou* odpoveďou, aby nevznikli pochybnosti o výrečnosti tohto muža a jeho výnimočnom intelektu. Odpovedal teda takto:^{h)}

Veľmi obratná a úprimná Jánova odpoveď Erazmovi. Najmúdrejší Erasmus! Nedá sa vyjadriť, ako veľmi ma Tvoj list potešil, hoci sa ku mne dostal navela – až po siedmich mesiacoch. Predtým som po ničom netúžil viac a teraz viem, že vďaka nemu sa mi naozaj ani nič príjemnejšie nemohlo prihodiť. Preto som ho schytil, ako sa vraví, nedočkavými rukami, a keď som ho už držal, dychtivo som ho začal čítať a ani jeho čítaním som sa ho nedokázal nabažiť. Priznávam, že veľmi múdre slová najmúdrejšieho Erazma ma už aj predtým uvádzali do údivu a nadšenia, aj keď boli adresované iným a do podoby listu ich spísala cudzia ruka. A tak som si naozaj nenechal ujsť ani štipku potešenia a radosti, keď som zočil rukopis tohto mimoriadne vzdelaného muža, ktorého zobia všetky ušľachtilé vlastnosti. Tento Tvoj list budem preto považovať za najvyberanejší a najvzácnejší dar.⁴⁰ Nie je však dôvod, môj najdrahší Erasmus, aby si môj list, lepšie povedané moje škrabance, takto veľmi vychvaľoval: ja veľmi dobre viem, kam siahajú moje možnosti a nemám v úmysle ich prepínať. A predsa, keby som sa Ti za to nepodakoval, bol by som neokrôchaný a plným právom by som mal nárok sa za takého považovať. Ale rovnako by som bol aj bez štipky bázne, keby som sa s Tvojimi pochvalnými slovami stotožnil. Ale ako to, že Ty sa sám sebe nezdáš nespravodlivý, keď chvály, ktorými Ťa takmer celý svet naozaj pravdivo zahrňuje, vôbec nepripúšťaš, uchylujúc sa v tomto prípade, ak sa nemýlim, k prílišnej skromnosti, ba práve naopak, rozhodne ich odmietaš a odvraciaš? V skutočnosti Ti náležia ďaleko väčšie pocty! Najmä preto, že práve pod Tvojím patronátom sa nanovo zaskvel lesk všetkých tých náramne dôstojných vied, ktorý už pohasínal pod nánosom špinavej stuchliny nevedomosti,⁴¹ ale aj preto, že čistota pôvodnej náuky o Bohu a jej najzbožnejšie štúdiá, ktoré už boli blízko svojho zániku,

označuje za Jakuba Bratislavského.

⁴⁰ V Allenovom textovo-kritickom vydaní Erazmovej korešpondencie táto veta ešte pokračuje slovami: *tuique recordationem nulla oblivione abolenda perpetuo exhibebunt [=poskytujúci trvalú spomienku na Teba, ktorá nikdy neupadne do zabudnutia]. ALLEN, IV, s. 134.*

⁴¹ V Allenovej textovo-kritickej edícii listu je na tomto mieste rozdiel v jednom slove, ktorý však mení zmysel tejto časti vety. Náš preklad zodpovedá Belovmu prepisu vychádzajúcemu z citovaného bazilejského vydania listu z roku 1538, kde príslušná časť vety je v podobe: „...**multo** iam barbariei situ et squalore obtenebratus...” *Des. Erasmi Roterodami Epistolarum Opus*, s. 472. V Allenovej edícii táto časť znie: „**nullo** iam barbariei situ et squalore

ako znovuzrodené nanovo rozkvitli na celom svete práve z Tvojho popudu a pod Tvojím vedením.

Pokiaľ ide o mňa, svojím listom a tým veľkým množstvom svojich neúnavných, pritom nijako nespochybniteľných diel si si ma rozhodne získal a niet chvíľky, aby mi Ťa nepripomínali, hoci na druhej strane, Ty nič moje nemáš po ruke, aby Ti to na oplátku mohlo pripomenúť jedného biedneho smrteľníka. Preto Ti posielam dar, aby Ti znovu a znovu pripomínal moju oddanú lásku a osobitú úctu voči Tebe, a súčasne aby si mal pred očami spomienku na Tvojho Turza. Pravda, tento dar nemá veľkú hodnotu: sú to štyri maličké hodinky v podobe sklenených baniek, ktoré odmeriavajú čas presýpaním piesočných zrníek. Podľa mojej mienky sa svojím využitím vyrovnajú terajším vodným hodinám. Ale keď ich budeš mať neustále poruke a na očiach, môžu Ti nás veru pripomínať každú hodinu. Ako vidíš, pribalil som k tomu aj štyri zrnká, resp. úlomky rýdzeho prírodného zlata, ktoré nedávno vydolovali z podzemných štôlní, sľa zo samotných žíl Zeme na mojom panstve v diecéze.⁴² Nech toto zlato, ktorého hodnota nikdy nepominie, symbolizuje Tvoju nesmrteľnosť, ktorej si tak veľmi hoden. A k tomu ešte pripájam pre Tvoju vznešenú hlavu čiapku s hermelínom,⁴³ ktorý našinci ešte aj dnes pomýlene stotožňujú so sobolou kožušinou.⁴⁴ Kým sa totiž táto kožušina bude hebko túliť k Tvojej hlave, ktorej dopraje príjemné teplo, bude aj svedectvom a dôkazom mojej lásky k Tebe. Tieto dary Ti neposielam preto, že by som sa nadržával, že Ty, ktorého králi aj tí najmocnejší vladári každý deň zahrňajú podobnými, ba aj ďaleko honosnejšími darmi, si ich nemôžeš dovoliť, ale preto, aby som Ti zvestoval svoju oddanú lásku a úctivú náklonnosť, ktorú som takto vopred vyjavil. Naozaj Ťa veľmi prosím, aby si všetko z toho s radosťou a vďačne prijal. Pevne verím, že to tak bude, ak hodnotu tohto darčeka budeš merať nie jeho cenou, ale dobroprajnosťou môjho srdca a naozaj neskonalou náklonnosťou, ktorú prechovávam voči Tebe. Lebo ak by Ťa bolo treba odmeniť podľa Tvojich zásluh, celkom iste ich nevyváža ani bohatstvo a poklady celého sveta! A už vonkoncom to

obtenebratus...“ (ALLEN, IV, s. 134), ktorej význam je tým pádom opačný: „ktorý žiaden náos špinavej stuchliny nevedomosti nezatemnil...“.

⁴² Ako uvidíme v Erazmovej odpovedi, nebolo to len surové – neopracované zlato, ako navodzujú tieto Turzove slová. Medzi nimi sa totiž nachádzala aj pravdepodobne gétska minca.

⁴³ Bel doslova píše o „koži stiahnutej z hranostaja“ – v jeho zimnej, bielej verzii známej ako hermelín, ktorý sa v minulosti využíval na výzdobu odevu urodzených osôb.

⁴⁴ Sobolia kožušina pochádza zo sobola, čo je druh príbuzný s hranostajom (oboje radíme medzi lasice), ale jeho kožušina je hnedá.

nedokážu možnosti jedného magnáta. Čo ešte dodať, môj najdrahší Erazmus? Najviac zo všetkého si prajem, aby si náklonnosť, ktorú si mi prejavil, udržal aj do budúcnosti. Maj sa dobre a šťastne! Dané vo Vratislavi, 1. decembra roku 1519. Vlastnoručne napísal vratislavský biskup Ján Turzo. Hľa, ako výrečne, múdro, úprimne a pritom srdečne to celé urobil!

A znovu Erazmova odpoveď Jánovi. Veruže nikto by nemohol tento Jánov list vychváliť otvorenejšie a pravdivejšie, ako to urobil sám Erazmus. Lebo ten naň odpovedal takto:⁴⁵ *Prečo sa nebešťania takto rozhodli, že vrchy a rieky, ktoré spája spriaznenosť duší, oddelili takou veľkou vzdialenosťou? Tvoj list spolu s darčekom ma obdarovali až po šiestich mesiacoch. Niet medzi nimi takého, ktorým by som pohrdol, aj keby nemal žiadnu hodnotu, a to aj z toho dôvodu, že pochádza od takého hodnostára, ale omnoho viac preto, že tento má takého skvelého ducha. Láskavé prijatie si pre seba hneď vynucujú svojou veľkou cenou, nezvyčajnosťou i vznešenosťou darcovho mena, ale napriek tomu mi ani jeden z nich nebol taký milý, aby dokázal prevýšiť Tvoj list. Dostal som od Teba už druhý, vlastnoručne napísaný list, ktorému Tvoja duchaplnosť dodáva svoje čaro, a ktorý ešte viac vystihuje obraz Tvojho ducha. Môj ty Bože, ale akého to ducha! Nech dá boh, aby si takéto uvažovanie osvojilo čo najviac biskupov a hodnostárov, aby tak k svojim zásluhám pridali výnimočnú ozdobu a svoj vplyv znásobili žiarom dobroty a múdrosti. Akým planúcim zápalom pre cnosť, akou dychtivosťou po kresťanskom učení dýcha tento Tvoj list! A navyše koľko úprimnosti a skromnosti z neho vyžaruje! Kto by bol veril, že to môže jeden biskup a magnát napísať? Môj obdiv k Tvojmu výnimočnému duchu nijako nezmenšuje ani to, že nadmieru preceňuješ moje zásluhy, lebo sa mylíš iba v osobe, nie vo veci samotnej. Mylíš sa, lebo veríš, že Erazmus je tým, kým nie je. Ale nemýliš sa, keď chováš v úcte a dychtiš potom, o čom si chybné presvedčený, že je v nás. My sme sa tento svet, ktorý prepadol falošným scholastickým lákadlám a až príliš uveril židovskej obradnosti,⁴⁵ usilovali priviesť späť k pôvodným prameňom a rozdúchať v ňom túžbu po pravej zbožnosti. Kiež by bolo prinieslo toto moje úsilie toľko osohu druhým, koľko závidia vyvolalo voči nám. Svoje strádanie by som znášal omnoho ľahšie, keby som videl, že je k úžitku pre mnohých ďalších. Ale to by mohol uvidieť iba samotný Kristus, ktorý, pokiaľ sa nemýlim, celkom iste odobrí tento môj zámer. Teraz, aby som už zahrnul do svojich úvah aj Tvoje dary, chcem Ti zaľahoželať k Tvojmu panstvu, z ktorého baní sa ťaží také krásne a čisté zlato. Ale Ty*

⁴⁵ Kresťanskí humanisti, ku ktorým patrili aj Erazmus, ostro kritizovali uprednostňovanie formy pred obsahom v záležitostiach viery.

môžeš plesať ešte viac, pretože zo svätých kníh – z ďaleko žičlivejších baní – dychtivo zhladávaš poklady evanjeliovej múdrosti, aby si nimi štedro zahrnul stádo zverené do Tvojej opatery, ako nejaký zámožný otec rodiny, ktorý z plnej pokladnice vynáša veci nové i staré.⁴⁶ Pritom sa tak odlišuješ od väčšiny biskupov, ktorí najkrajšiu časť svojho poslania prenechali nepoctivým a neosvedčeným neotesancom. K tomuto poslaniu by pritom bolo potrebné pripustiť iba človeka, ktorého priam odporúča jeho kresťanská učenosť, mravná bezúhonnosť a neobvyklá skúsenosť a rozhladenosť. Na dvoch hodinkách bol nápis: „Ponáhľaj sa pomaly!“ A kým toto píšem, zrnká piesku, ktoré sa pomaly sypú cez maličkú dierku, príkaz z tohto nápisu poslúchajú. Ale aj keď sa zrnká piesku neodsypajú, náš život plynie závratnou rýchlou a smrť sa k nám blíži s rovnakou dravosťou. Najprv bol hore nápis „Ponáhľaj sa pomaly!“, po obrátení však hodinky ukazovali smrtku. Kiež sa táto k Tebe, môj Turzo, neponáhľala! Ty si však zaslúžiš, aby si nielen dlho žil, ale bol rovno nesmrteľný! Keby len osud nebol taký závistlivý, že len čo sa medzi ľuďmi objaví niečo výnimočné, ponáhľala sa to spomedzi nich čo najrýchlejšie vyrvať. Chcel by som, aby Ťa tento údel čo najdlhšie obchádzal. Z Tvojho listu aj z chvály od ostatných viem, že si dostal do vienka tak mnoho výnimočných duševných vlastností, že ani sláva Tvojho rodu, ani majetok, ani biskupská hodnosť Ti už nedokážu dodať viac lesku. Čiapku budem môcť nosiť iba doma. Je totiž príliš honosná na to, aby sa hodila pre obyčajného človeka – a ak sa aj náhodou v tom nemýliš, že Erazmus niečo znamená – v tunajšom kraji by predsa bola nezvyčajná. Podľa príslovia kedysi dobrým mužom všetko svedčilo, ale dnes všetko sluší už iba mocnárom, no napriek tomu si ju odložím, a to najmä na to, aby mi oživovala spomienku na Turza. Zlatá minca vyvolala mnoho dohadov – jedni hádali, že sú na nej traja Noemovi synovia vracajúci sa z archy a na druhej strane holubica prinášajúca olivovú ratolesť.⁴⁷ Druhí predpokladali, že sú to dvaja rytieri vedúci medzi sebou zajatca a orol nesúci vavrínový konárik zohnutý do venca. Doteraz však nikto nedokázal prečítať nápis na nej – ani znalec gréčtiny, ani latinčiny, ani hebrejčiny.⁴⁸ Dochádza mi, ako som nevďačný, keď za toľké

⁴⁶ Porovnaj: „Preto sa každý zákonník, ktorý sa stal učeníkom nebeského kráľovstva, podobá hospodárovi, ktorý vynáša zo svojej pokladnice veci nové i staré.“ Mt 13, 52.

⁴⁷ Biblický námet z knihy Genezis. Gn 8, 11.

⁴⁸ Erazmus tu poskytol ikonografický opis mince, ktorá sa nachádzala medzi štyrmi zlomkami zlata, ktoré mu poslal Turzo. Dnes je táto minca identifikovaná ako gétska, resp. dácka a nápis na nej v gréckej majuskule: KOSWN. Podrobný rozbor aj s vyobrazením vid' napr. v štúdiu: CAVAGNA, Alessandro: Gli alleati di Bruto in Dacia e i 'Koson' d'oro, In: Tomaso

dary a za taký pôvabný a priateľský list Ti na oplátku nič okrem jedného odmeraného listu nedávam. Ale k tomu sa mi ešte naskytne príležitosť. Medzitým, môj najdrahší biskup, dbaj o seba, aby si bol zdravý! V Lovani, 31. augusta 1520. Taká veľká spriaznenosť duší medzi velikánmi stojí za obdiv o to viac, že to bolo v čase, keď sa nielen cirkevný, ale aj profánny svet rozčesol náboženskými hnutiami a vzburami a dostal sa do vleku nezlučiteľných záujmov.

Ján umiera. Napokon Ján tento list s vešteckým obsahom ani nedostal, ani neprečítal, lebo ešte v tom istom roku 2. augusta zomrel v Nyse⁴⁹ na suchoty. A tu máš ďalší dôvod, prečo by si mal v rovnakej miere obdivovať nielen Erazmove rozjímania, ale aj jasnozrivé slová, ktoré vyslovil pre Turza: hoci biskup už bol mŕtvy a on nepoznal jeho osud, predsa zvestoval, čo sa stalo iba niekoľko dní predtým, ako napísal list – aký veľký to človek!

* * *

BEL, Matej: *Vedomosti o Oravskej stolici*, II. časť špeciálna, I. oddiel, I. stať, O Oravskom hrade v dolnom slúžnovskom okrese, §. XX. (výňatky).⁵⁰

Erazmov list Stanislavovi. Nakoľko však list, ako to povedal istý mudrc, je výrazom duše,⁵¹ a ja dodám, že aj vzdelania, nemôžem si dovoliť nevsunúť sem Erazmov list Stanislavovi a jeho odpoveď, ktorými sa tieto výnimočné mysle podnecovali k vzájomným prejavom priateľstva. Erazmus teda píše Turzovi takýto list:^{z)} *Prechovával som veľký obdiv k Tvojmu bratovi Turzovi, vratislavskému biskupovi, ktorý ma svojim veľmi milým listom pozval do priateľstva, hoci sme sa v živote nikdy nevideli. On však zbadal náš obraz v mojich spisoch a na oplátku mi zas odhalil svoje srdce v jednom aj druhom liste. A tak ma smrť tohto muža veľmi zarmútila: nielen preto, že som sám stratil takého veľkého priaznivca a priateľa, hoci ja si myslím, že nijaká strata, nie je pre človeka ťažšia, ako keď príde o dobrého priateľa, ale omnoho viac preto, že predčasná smrť pripravila tento svet o taký veľký cirkevný klenot. Ako bolo kedysi*

Maria LUCHELLI – Francesca Rohr VIO (edd.): *VIRI MILITARES. Rappresentazione e propaganda tra Repubblica e Principato*. Trieste : EUT Edizioni Università di Trieste, 2015, s. 91-93.

⁴⁹ Mesto v Sliezske, v Opolskom vojvodstve (Poľsko).

⁵⁰ BELIUS, M.: *Comitatus Arvensis...*, s. 108-110.

⁵¹ Častý topos u antických aj neskorších autorov – zvyčajne však vyjadrený vo všeobecnejšej rovine, že akýkoľvek prejav (aj ústny) človeka je odrazom jeho duše.

mnoho tých, čo nosili tyrsy,⁵² ale málo pravých nadšencov Bacchovho kultu,⁵³ tak v týchto časoch nie všetci, ktorí nosia mitry,⁵⁴ sú aj skutočne biskupmi. Avšak je tu veľmi veľká nádej, že Kristovo kráľovstvo, ktorého príchod si každodennými modlitbami želáme, nastane a rozkvitne, ak Tebe podobní muži, ktorých povolali ku kormidlu cirkvi nielen pre významný pôvod, ale aj pre prednosti vlastné Kristovi, venujú všetko, čo majú – svoje bohatstvo, dôstojnosť i schopnosti – na prospech zvereného stáda a jeho zveľadenie, lebo z toho budú skladať všetky účty. Ak ma aj tohto žiaľu list Tvojej Výsosti nezabavil, určite ho zmiernil, lebo naznačuje, že si sľá druhý Turzo, pre podobnú učenosť a mravnosť ozajstné dvojča svojho zosnulého brata, zaujal jeho miesto v prejavoch náklonnosti k Erazmovi. V každom ohľade mám radosť z tejto záplaty na stratu, ktorú som utrpel. Ale kiež by sa bolo bývalo podarilo tento ďaleko najvzácnejší majetok zdvojnásobiť, aby ani Ty si neprišiel o svojho najlepšieho brata a aby aj ja som sa tešil z priazne nie jedného, ale dvoch ochrancov. Jeho skon ako prvý zvestoval v Bruseli poľský vyslanec Jaroslav Laski.⁵⁵ Nechcel som mu veriť, hoci nástojil, že má pravdu. O chvíľu nato mi vrátil nádej v Bratislavský prepošť Sander,⁵⁶ ktorý tvrdil, že z listov od svojich priateľov naisto vie, že sa Turzo vyliečil. Ale o niečo neskôr, keď dostal ďalšie listy, ma sám vyviedol z klamlivej nádeje do skutočného a neodvratiteľného zármutku. Ale my už vieme, že osud je závistlivý, lebo všetko, čo je pekné, vyjaví iba svetu, ktorý chradne a je už ponechaný napospas rozkladu. Hoci si mi v Tvojej dobrotivosti tak láskavo venoval svoje dielo, patrí sa viac, aby som tak voči Tebe urobil ja, ako jeden z Tvojich chránencov. Prijímam túto priazeň, ako aj to nadšené zaniehanie pre obnovenie pôvodnej, pravej teológie, lebo práve

⁵² Tyrsy boli palice ovenčené viničom a brečtanom, ktoré nosili uctievači Bacchovho kultu.

⁵³ Erazmus cituje Platónov dialóg Faidon (69 C). PLATÓN: Faidon. In: PLATÓN: *Dialógy 1*. Preložil, úvodnú štúdiu, úvody a poznámky napísal: Július ŠPAŇÁR. Bratislava : Tatran, 1990, s. 741.

⁵⁴ Mitra – ceremoniálna pokrývka hlavy biskupov.

⁵⁵ Jaroslav (Hieroslav, resp. Hieronym) Laski (z Lasku) (27. 9. 1496 – 22. 12. 1541) – starší brat známeho reformátora Jána Laského (z Lasku). Začiatkom 20. rokov 16. storočia pôsobil ako vyslanec poľského kráľa Žigmunda I. Starého na cisárskom dvore Karola V. Počas tejto svojej misie sa zoznámil aj s Erazmom. Bližšie o ňom aj u ALLEN IV, s. 600-601.

⁵⁶ Michael Sander (Zanderus, Sanderi) (+ sept. 1529) – pochádzal z Nemecka, v Bologni získal doktorát z cirkevného i rímskeho práva. Postupne zastával viaceré cirkevné funkcie. S Erazmom sa stretol v Nizozemsku, ešte pred Erazmovým odchodom do Bazileja. *Contemporaries of Erasmus : A biographical register of the renaissance and reformation*. 3. Eds. Peter G. BIETENHOLZ – Thomas B. DEUTSCHER. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1987, s. 193.

teraz, tak ako nikdy prv, ich potrebujem proti istým jednotlivcom, ktorí sa plní nenávisťou sprisahali proti dobrej vzdelanosti. Ich hanebnosť je taká veľká, že niekedy už takmer ľutujem úsilie, ktoré som na to doteraz vynaložil. Doposiaľ mi nebolo dopriate stretnúť sa s Veliom,⁵⁷ hoci si to z mnohých dôvodov veľmi prajem. List od Teba mi nechal u priateľov, ale darček, ktorý si mi chcel dať ako prejav svojej náklonnosti voči mne, sa mi rozhodol odovzdať, až keď sa nám naskytne príležitosť na osobné stretnutie. List, ktorý si mi, ako tvrdíš, napísal vlastnoručne, zasypávam bozkami, lebo sa ho dotýkali Tvoje sväte ruky. Nech nám najlepší a najvyšší Pán Kristus zachová Tvoju Výsosť v zdraví. Hľa, aká veľká bola duševná spriaznenosť medzi Erazmom a Turzovcami!

Ale vypočujme si aj Stanislavovu odpoveď, aby sme sa dozvedeli, aké mal zmýšľanie a vzdelanie.^{a.)}

Stanislavov list Erazmovi. *Môj najučenejší Erazmus! Musím sa priznať, že prekypujem pocitmi neuveriteľnej slasti, ba aj šťastia zakaždým, keď si spomeniem, a spomínam si naozaj často, na výnimočnú náklonnosť, ktorú mi prejavuješ svojou láskou. Robíš to tak ochotne, akoby si ma prijal do toho istého presladkého objatia, do ktorého si úprimne a s láskou pojal aj môjho brata, vratislavského biskupa, ktorého mi zobrala až príliš predčasná smrť. Tak to aspoň dosvedčuje Tvoj veľmi ľúbezny list, ktorý si mi nedávno napísal. A ja si ho cením tak veľmi, že niet takého daru, nech by bol akokoľvek vzácny, ktorý by som si považoval viac. Lebo veď čo cennejšie sa mi mohlo prihodiť ako to, že ma do svojich priateľských kruhov vpustil velikán nášho veku Erazmus – ten Erazmus, ktorý je jednoznačne kniežaťom všetkých vied v oboch jazykoch bez výnimky. Urobil tak bez toho, aby ma predtým vôbec poznal, či aby si to zaslúžilo niečo z mojich predošlých činov, výlučne na drobný príhovor Gašpara Velia, alebo skôr z popudu tej svojej vrodenej láskavosti, ktorú prejavuje spravodlivo takmer voči všetkým, ktorí sa venujú dobrej vzdelanosti. Prečo by som teda nejasal? Prečo by som sám sebe vo veľkom neblahoželal? Veď sa mi samé od seba prihodilo toľko dobrého, koľko som si nikdy nezaslúžil. Samozrejme ja si už dávno ctím, cením a obdivujem Erazma, ako anjela, ktorého nám zoslalo nebo. Kamkoľvek idem, vždy ho mám po svojom boku ako sprievodcu, aby som sa vďaka jeho veľmi učeným a pritom rovnako veľmi zbožným spisom stal nielen vzdelanejším, ale každý deň aj o niečo lepším človekom. Teraz, keď sa k tomu všetkému pridala aj vzájomná náklonnosť a náš Najvyšší Spasiteľ tak chcel, aby som sa toho dožil, neviem nájsť slová na to,*

⁵⁷ Erazmus sa s Ursinom Veliom vzápätí stretol, o čom krátkym listom hneď informoval aj Stanislava Turza (List č. 1243 z 22. novembra 1521). ALLEN IV, s. 602.

aby som vyjadril, aký veľký som zástanca Tvojho mena. Napriek tomu však neprestanem nástožiť (ved' vieš ako veľmi dokáže láska zneistiť človeka), aby si si ma v Tvojich spomienkach a náručí uchoval. Na oplátku, ak mi prejavíš priazeň, ja Ťa zahrniem svojou nehynúcou láskou a budem pripravený pre Tvoje meno urobiť všetko, čo môže a musí urobiť každý, kto sám v láske vytrvalý, láske vzdáva vďaku. Nášho Gašpara Velia, ktorého mi už raz dávno odporúčili pre jeho nadanie a učenosť a osobitne aj pre mnohé služby a ktorého teraz aj Ty ochotne odporúčaš, rád pridávam k predchádzajúcim pozornostiam, aby pochopil, akú váhu má slovo takého veľkého a vplyvného človeka. Teraz Tvojej vznešenosti posielam iba nepatrný prejav svojej úcty k Tebe, ktorý milostivo prijmi za svoju ústretovosť. Sú to štyri zlaté mince vznešených cisárov. Dozvedel som sa totiž, že Ťa najviac potešia takéto veci, ktoré nám zanechal starovek. Ak je okrem toho niečo iné, čím by som sa mohol odvdáčiť za Tvoju priazeň, vyžiadať si to, alebo mi daj vedieť a považuj to za vybavené. Maj sa šťastne! Dané 10. apríla 1522. Takto veľmi v tých časoch záležalo na vzdelaní pri hodnotení a zbližovaní mužov zastávajúcich najvyššie hodnosti s tými, ktorí žili svoj život v ústraní.

Belove poznámky

- g.) Piata kniha Listov, s. 237 bazilejského vydania z roku 1540 vo fóliovom formáte z Frobenovej kníhtlačiarne.
- h.) Kniha XV., s. 472.
- i.) Tamže s. 473.
- z.) Kniha XVII, s. 533.
- a.) XXVII. kniha listov, s. 1103.

Summary

Reception of Erasmus Roterodamus and Erasmists from Kingdom of Hungary in *Notitia* by Matej Bel (Bél Mátyás)

The work *Notitia Hungariae novae* by Matej Bel (Bél Mátyás) is based on rich historical source material depicting the character of life in described historic times. For the purpose of emphasizing concrete era or historic figure, it often publishes historic source in its all extent (in extenso). Letters from correspondence of the great figure of Transalpine humanism Erasmus of Rotterdam also belong to such type of source. Matej Bel (Bél Mátyás) used them in the case of three persons whose life destiny is related to history of Hungary. These persons are Esztergom archbishop Mikuláš Oláh (Oláh Miklós), Wrocław bishop Ján Turzo (Thurzó János) and Olomouc bishop Stanislav Turzo (Thurzó Szaniszló). At this time, all of them are marked as Erasmists, i.e. the most important Central European representants and propagators of humanist ideas of Erasmus of Rotterdam. Matej Bel (Bél Mátyás) wanted to illustrate the meaning of these historic figures through the content of their letters that they exchanged with Erasmus as the most significant humanist scholar. It follows persisting response and reception of Erasmus of Rotterdam in Hungary even at the beginning of the 18th century. Slovak commented edition of letters from the correspondence of Erasmus of Rotterdam with Turzo (Thurzó) family that Matej Bel (Bél Mátyás) used in his work is presented in a supplement.